

Mindent vagy semmit: hazardjáték a filmrendezés

Sör a kézben. Kamera is lehetne. Akkor OKTV-győzelem, Diákfilmszemle-fődíjak, fesztiválok nyereményei, oklevelek, elismerések sejlenének fel. De most csak egy üveg sört tart a kéz. Ez egy kötetlen beszélgetés. Amikor a huszonegy évesen már számos nagy sikert arató fiatal filmrendező, Kőszegi Tamás kétségeiről, terveiről, a magyar filmművészetről beszél.

Van egy elméletem – kezdi. Valaki akkor művész, ha tiszta fejjel képes alkotni. Ennek megfelelően sört sem ihatnék, de persze ennyi engedményt teszek magamnak. Amikor csak tehetem, iszom, kivéve, ha szomorú vagyok, mert nem fojthatom alkoholba a bánatomat.

És filmkészítésnél, ha nehezebben halad a munka?

Nem, soha. A legnagyobb és legproblémásabb filmrendezők is úgy csinálták, hogy írás közben nyomták a piákat meg a szereket, forgatás közben nem, mert ott tökéletesen észnél kell lenni, nagyon hirtelen kell fontos döntéseket hozni.

És Te írsz és forgatsz is?

Igen bár az utóbbi időben próbálom az írást visszafogni. Az írás szerzői jogi problémákba ütközik. Nem adaptálhatok csak úgy egy Philip K. Dick novellát, mert azért fizetnem kellene. Inkább magamnak írok történeteket, ami azért vicces, mert én nem vagyok író. Én rendező vagyok, ahogy a velem egyébként összehasonlíthatatlan Stanley Kubrick is az volt, és amellet csak egy nagyon közepszerű forgatókönyvíró.

Bezzeg kiváló rendező.

Bezzeg kiváló rendező.

Ő a példaképed?

Igen. Ő az, akire felnézek mint a rendezőre, akit nagyon tisztelek, és akinek az életpályáját a legbehatóbban ismerem. A filmjeinek a komplexitása olyan szintű, ami más rendezőknél nem figyelhető meg. Ez abban is nyomon követhető, hogy Kubrick az, aki minden egyes zsánerben tudott maradandót alkotni. Egy Kubrick-filmnek nincsen konkrét stílusa, mivel ő csinált horrort, sci-fit, szerelmi drámát, pszichothrillert, mindent, amit csak elkezdett. Kubrick annyiban különlegesebb, mint például Hitchcock, hogy nem a saját zsánerének a foglya, hanem képes átlátni az egész médiumot, amit alkot.

És csak ő ilyen?

Nem, persze, nem csak ő, de ő az, aki hozzám a legközelebb áll. És egyébként is, soha nem fogom megismerni a világ teljes filmművészetét, hogy biztosan dönthessek, az képtelenség.

Mégis mennyit ismersz belőle?

Közel sem eleget. Mindig különböztem annyiban másoktól, hogy én nem nézek annyi filmet, mint a többi pályatársam vagy kollégáim. Valamiért az a hit él a fiatalokban, hogy „filmrendező akarok lenni, ezért sok filmet nézek”. De voltaképpen, ha „sok filmet nézek”, azzal én csak filmnézőnek oktatom magam, nem filmrendezőnek. Mert a szöveg úgy hangzik, hogy „filmrendező akarok lenni, ezért sokat rendezek filmet”. Mindig jobban szerettem azt,

hogy filmelméletről vagy filmrendezésről olvasok, mint hogy filmet nézek. Azt hiszem, a filmes műveltségem egyáltalán nem olyan nagy, mint sok pályatársamnak.

És a filmelméleti?

Nehéz azt mondani, hogy filmelméleti, mert Magyarországon ez eléggé egy filmesztétikai irányba mozog el, de ha azt nézzük, hogy külföldön a filmelmülethez hozzátartozik a filmrendezés rengeteg földhözragadt és gyakorlati oldala is, akkor igen, a filmelméleti képzettségem jó. Azért is tűnik ki ez, mert a legtöbb embernek ilyen egyáltalán nincs. Nem jutnak el odáig, hogy ilyen módon is belemélyedjenek. Sokan úgy tekintenek a művészetre, mint egy intuitív dologra. Egy egyrésztől igaz, hiszen valóban az, de másrésztől ugyanúgy tanulást igényel, mint az asztalosmesterség. És ez derogál azoknak az embereknek, akik azért mennek el művészek, hogy voltaképpen semmit ne kelljen csinálniuk.

Neked mi a művészet?

A művészet és filmművészet nem teljesen ugyanaz, bár sok a közös vonás. Művészet az, ami valami fontosat mond el neked úgy, hogy nem is veszed észre. A filmművészet esetében az a lényeg, hogy úgy adj át valamit a nézőnek, hogy nem is tűnik fel neki, hogy kapott valamit. Örökké csomagolnod kell azt a belső magot, amit el akarsz juttatni a szerencsétlen néző agyába.

Te művésznek tartod magad?

Van egy 82 éves gordonkaművész ismerősöm, ki azt szokta mondani, hogy az utóbbi időben a művész szót annyira elhasználták és ledegradálták, hogy ő inkább nem tekinti magát művésznek, semhogy ezzel a bagázssal azonosuljon. Mondjuk úgy, hogy művésztanoncnak érzem magam, akiből talán művész lesz, ha egyszer mindent megtanult. Persze lehet, hogy ez sosem fog megtörténni. Viszont a művészet külsőségeit mindig is próbáltam elkerülni. Nem élek bohém életet, nem hordok művész sálakat, inkább megpróbálok arra koncentrálni, amiről a művészet valójában szól. Rembrandtnál volt a történet, hogy ki hogyan festi az önarcképet. Sokan csinálták úgy, hogy lefestették magukat ünneplő ruhában, kezükben az ecsetkészlettel. Rembrandt viszont könyékig piszkosan örökítette meg önmagát, a legrosszabb otthoni ruhájában, ami teljesen festékes volt. Azt mondta, hogy a mesterségből adódik a szépség. Én akkor vagyok igazán művész, amikor már napok óta nem aludtam, és ülök karikás szemmel a számítógép előtt, mert a művészlétem szépsége abból a termékből fakad, amit létrehozok, függetlenül attól, hogy hogyan nézek ki közben. Nagyon vicces, amikor az ember öltönyt vesz, és elmegy egy fesztiválra megnézni azt a filmet, amit a forgatás éjszakáján térdig érő sárban csinált szörnyű körülmények között. Igazából a filmművészet látszólag művészethez méltatlan módon születik meg, mert a körülmények nem olyan felszenteltek, mint azt az emberek hiszik.

Magyarországra jellemző ez a „bagázs”, akiről az ismerősöd beszélt?

Nem kizárólag. Magyarországon is van ilyen, de ez nemzetközi trend. Inkább arra a rengeteg, önmagát művésznek valló emberre gondolhat, akik nem feltétlenül azok, legfeljebb külsőségeikben. Manapság kínos dolog filmrendezőnek lenni vagy annak tanulni. Mert annyi ember akar, hogy te is inkább letagadnád. Ha a vonaton mellém ül egy néni, és megkérdezi, mivel foglalkozom, akkor a válaszaim a rendszerinformatikustól a biológusig szoktak terjedni, de azt soha nem mondom, hogy filmekkel foglalkozom. Aki felületesen ismer, az ezek alapján csak negatívan tud megítélni. Olyan emberekre gondolok, akikről tudom, hogy többet nem fogunk találkozni. Ha ilyenekről van szó, a szüleim sem mesélnek a munkámról.

Azt hiszed, hogy mondjuk egy negyven perces vonatút után, ha erről beszélgettek, csak negatív szájízzel gondolhatnak vissza rád?

A filmrendezés egy divatszakma, és a fiatalok 99 százaléka filmrendező akar lenni, azzal, hogy annak vallja magát. Épp ezért hiába érzed belül, hogy te esetleg más vagy, mint a többiek, magadnak is nehéz elfogadnod, hogy ezzel foglalkozol, vagy ezzel akarsz foglalkozni. A legnehezebb dolog saját magad előtt elfogadni, hogy igen, én ez vagyok.

És sikerült már megbékélned ezzel?

Mondjuk úgy, hogy elkezdtem kiegyezni a helyzettel. Nehéz, mert úgy kerültem erre a pályára, hogy akármi más is lehettem volna. Egy általános szinten minden tárgyból jó voltam, nem voltak olyan bölcsészbetegségeim, mint hogy nem értettem a matematikához vagy az informatikához. Én tudatosan választottam azt, ami lettem, és nagyon sokszor megbántam.

Hogy érted ezt?

A fiatalkoromat a filmművészzel töltöttem. Persze látom, mennyire kiváltságos ez. Az az öt év, amikor a középiskolában filmkészítéssel foglalkoztam, olyan előny, amit az egyetemi társaim nem tudnak behozni. Egyszerűen azért, mert az egy felelőtlen korszak volt, amikor azt csináltunk, amit akartunk, és akkor tanultam a legtöbbet. Ugyanakkor azt is érzem, hogy ezt az időt mással is eltölthettem volna, mint például az informatika tanulásával, amivel esetleg később foglalkoznom kellene. Azért nehéz ez, mert aki filmrendező akar lenni, annak az élete minden egyes másodpercét a filmre kell szentelnie. És nem marad idő B tervekre. Én mindent egy lapra tettem fel.

Mikor döntöttél?

Középiskolában kezdtem el filmezni, de akkor azért más volt. Mindig ott volt a lehetőség, hogy visszatáncoljunk, és elmenjünk másnak. Az összes olyan barátom, akivel én akkor én nagyon aktívan együtt dolgoztam, akik szintén nyertek pályázatokat, azok most a BME-n vagy az orvosin ülnek, mondhatni benőtt a fejük lágya. Csak az enyém nem. És igazából minden nap várom, hogy az enyém mikor nő be, és megyek el én is informatikusnak.

Számos elismerésed és olyan impulzus ellenére vannak kétségeid, amelyek azt mutatták, neked helyed van a pályán.

Maximálisan kételkedő vagyok. Egyrészt saját magamban nem vagyok biztos. Igazából nem érzem úgy, hogy különösebb megmérettetés történt volna velem az elmúlt években, ami alapján el tudnám dönteni, hogy tehetséges vagyok-e vagy sem. Azok a díjak, amiket nyertem, nem tükrözik híven a tehetségemet vagy annak hiányát, nekem kétséges, hogy van-e bármi keresnivalóm ezen a pályán. Jelenleg az, hogy az egyetemen elismert vagyok, és az esetleges kollegáim olyan emberek, akiket ismerek és tehetségesnek tartanak, nem elég számomra. Keresnék valami olyan objektív mércét, számszerű indexet, ami kifejezi a filmhez való fogékonyságodat, ami alapján meg lehetne mérni, hogy van-e értelme Kőszegi Tamás filmrendezőről beszélni.

De ilyen nincs.

Persze. Így vagy szomorkodva üldögelek, vagy próbálok úgy tekinteni magamra, mint valami legitim alkotóra, és ez a kettő az, amelyik nehezen elválasztható határvonallal váltakozik bennem. Másrészt a körülményeket nem érzem megfelelőnek. Az országot, amelyben élek, és azt a filmművészeti kultúrát, ami körülvesz.

Mi a baj ezekkel?

Minden egyes fiatal belekerül óhatatlanul egy művész kánonba, ahogy én is belekerültem a magyar filmművészeti hagyományba. Van egy mondás: azoknak a fiataloknak, akik nem akarnak lázadni, nincsen szívük. És azoknak az időseknek, akik nem konzervatívok, nincsen eszük. Bennem nagyon sok lázadás van a mai magyar filmművészettel szemben. Alapvetően egy kicsi ország vagyunk. Először is nincsen annyi pénz, másodsor pedig nincsen elég oktatás. Ha a filmművészettel akarsz foglalkozni, akkor egy helyre mehetsz, ez a Színház és Filmművészeti Egyetem. Ha filmet akarsz készíteni, amihez tőke kell, akkor a Magyar Mozgóképek Közalapítványhoz kell futnod. Itt pedig olyan emberek ülnek, akik már jóideje a mainstream filmes magyar szakmában dolgoznak, és idősek. Ezek az emberek kontrollálják a filmművészetet, és óhatatlanul azokat fogják támogatni, akik rájuk hasonlítanak. Ha te kanonizálni akarod saját magadat, akkor ezeknek az embereknek kell kedvezned. És mivel egyetlen helyen tanulhatsz meg a szakmát, ezektől az emberektől fogod, épp ezért a szakma önmagát termeli ki újra és újra anélkül, hogy érdemleges változás történhetne benne. Egyszerűen nincs az a külső erő, az az anyagilag és szellemileg is független bázis, ami megváltoztathatná ezt a rendszert. Márpedig úgy néz ki, hogy a magyar film egyszerűen nem tud a korral fejlődni. Ennek vannak anyagi okai is. Emlékszem, múltkor olvastam egy filmtámogatási pályázatot, amiben az volt, hogy forgatókönyveket várnak a magyar viszonyoknak megfelelően, zárójelben, „azért sci-fit ne küldjenek”. Ezen gondolkodtam el, hogy itt voltaképpen nem is az anyagi korlátokkal vannak a bajok, hanem a szellemiekkel. Egyszerűen Magyarországon nem lehet olyan filmet készíteni, ami nem fekete-fehér, és nem valami füstös kis kocsmában játszódik. Egyszerűen azért, mert a magyaroknak, különösen a magyar filmrendezőknél, van egy elképzelésük arról, hogy milyen filmet kell készíteni. Azt is olvastam egy helyen, hogy külföldi fesztiválok az azt várja a zsűri, hogy szomorkás filmet forgasson a magyar. Könyörgöm, ne mondják már meg nekünk, hogy milyen filmet csináljunk! Arról van szó, hogy témaileg be vagyunk határolva: szociológiai filmek, amik kis költségvetésből készülnek. És az a kisebb baj, hogy kevés pénzből készülnek, a nagyobb, hogy egyszerűen egy stílusban, és ez az a stílus, amit a mai magyar közönség már nem fogad el. Kevésből is lehetne sci-fit készíteni, és mégsem, mert a szakma alapjaiban fojtja el az ilyen próbálkozásokat. Ezek után ne csodálkozzunk, ha a multiplexek közönsége elmegy inkább az amerikai tucatfilmre, csak mert ott látni fog egy cunamit.

Arról beszéltél, hogy a Filmművészetin lehet ezt igazán megtanulni, mégis a Pázmányon vagy. Tudatos volt ez? Azért nem mentél, hogy ne kerülj be a mókuskerékbe?

Nem tudatos döntés volt, hogy a Pázmányra jövök, bár azt is hozzá kell tenni, hogy amióta én érettségiztem, nem volt a rendező szakra felvételi. Azt gondolom, hogy a művészet megtanulásának nem az iskola a módja. Mondom ezt úgy, hogy valahogy világéletemben tanítottak kanonizált módon filmkészítésre, középiskolában kiváló médiafakultáción tanulhattam, így nyerhettem OKTV-t is. Mégis, mindig az önképzés és a gyakorlás, a saját hibáimból való tanulás az, ami engem mindig is előre vitt, és ez tart a mai napig. Az a pillanat, mikor az egyetemre kerültem, hatalmas csalódás volt, mert azt hittem, hogy végre érettségi után engem fognak nálam okosabbak arra tanítani, hogy mit kellene csinálnom. Ehhez képest az elmúlt három évben lényegében semmit nem tanultam a saját szakmámból az egyetem falai között – leszámítva persze Jakobson modelljét. Innentől kezdve végképp úgy vélem, hogy ezt a szakmát csak saját magunkon keresztül sajátíthatjuk el, (pedig én lennék a legboldogabb, ha ez nem így lenne). Rettenetesen akartam tanulni, amikor a Pázmányra kerültem. Azt akartam, hogy egy legyek a sok diák közül, akinek a tanárok megmondják, hogy hogyan kell filmet készíteni. Ehhez képest csalódással tapasztaltam, hogy a tanárok úgy

tekintenek rám, mint egy kiemelkedően intelligens diákra, akinek meg se próbálnak újat tanítani.

Magányos farkas vagy?

Nem, úgy értem, éppen azzal, hogy elismerik a tehetségemet, taszítanak bele abba, hogy ne tanulhassak semmi újat.

A másnak megadja tanulás lehetőségét?

Fogalmam sincs. Alapvetően a Pázmányos nagyon sokat lehet tanulni, de hát ez csak a töredéke annak, amit tudni kell. Ezért a Pázmány nem feltétlenül hibáztatható, mert a hagyományos oktatás keretében nem lehet megtanulni. Másrészt a Pázmány nagyon is tehet arról, hogy a magyar film ilyen helyzetben van és lesz az elkövetkező években. A Pázmányon a filmoktatás arra irányul, hogy a filmművészetnek a film oldalát tanítsák meg, nem a művészetet. Amit itt az ember megtanulhat az az, hogy hogyan kell technikai szinten vágni, melyik a kamera eleje és melyik a hátulja, és úgy általában hogyan kell az állványt egyenesen tartani. Ezekre én a középiskolás éveim alatt magamtól is rájöttem, így nekem ebben nem tudtak újat mondani.

Mit jelent nálad az önképzés?

Elméleti és gyakorlati része van. A gyakorlatiban már hét éve benne vagyok. Kitalálok valamit, megírom a forgatókönyvet, leforgatom, megvágom, és szembesülök vele, hogy mennyire rossz lett.

Mindig csak rossz?

Azért nem teljesen! De függetlenül attól, hogy a filmjeim hány díjat nyertek, voltaképpen egy sincs, amire úgy tudnék tekinteni, hogy az tökéletes. Éppen ezért számomra a filmkészítés folyamatos csalódás, noha úgy tűnik – mivel sorozatosan díjakat nyerek -, hogy ezek a filmek egyre kevésbé rosszak. Viszont még mindig közel sem annyira jók, mint amiket én szeretnék. Másrészt az önképzés egy elméleti dolog, ami csak azután kezdődött el, amikor elkezdtem a Pázmányt. Akkor úgy képzeltem, hogy rengeteget fogok tanulni a film elméletéről is. Első évben aztán nem tanultam semmi értelmeset, de a szüleim biztattak, hogy ne aggódjak, az kezdést mindenkinek csak túl kell élnie: Második évben aztán lappal mentem az első szakirányos órára, hogy mindent lejegyzetelek, otthon utólag legépelem, kibővítem a saját gondolataimmal, és elkezdem egy mappába gyűjteni, hogy ezt tanultam én a filmkészítésről az egyetemen. S a legelső bejegyzésem az volt, hogy ezen az órán voltaképpen semmi újat nem tanultam. Az első hét után rájöttem, hogy lappal jegyzetelni tökéletesen felesleges, mert az ég egy adta világon semmi ismeretlent nem fogok itt hallani. Úgy döntöttem, hogy ez nem helyes, és elkezdem különböző forrásokból külföldi egyetemek idegen nyelvű szakkönyveit megszerezni, és ezeket jelölőfilccel vonatutakon kijegyzetelni. Így jutottam el oda, hogy ma már több ezer elektronikus és nyomtatott tankönyv áll a rendelkezésemre, olyanok, amikből Amerikában vagy más országokban tanítanak. És ezeket használom arra, hogy valamelyest jobban megismerkedjek azzal a művészeti ággal, amivel foglalkozni szeretnék.

A gyakorlatban melyik filmre vagy legbüszkébb, az állandó elégedetlenség mellett is?

Igazából nem tudom. Van vagy negyven filmem, mindegyikhez kötődöm valamelyest. Mivel érzek magamban egyfajta emelkedő tendenciát, most az egyik legutolsó filmemet, az Anyatermészetet kedvelem igazán. Ez a film még csak két díjat nyert, de abból az egyik az Országos Felsőoktatási Diákfilmszemle kategóriás fődíja volt. Stop-motion animáció, ami azt jelenti, hogy a tárgyak (jelen esetben gesztenyék az avarban) úgy mozognak, hogy felveszem

őket, aztán egy körömhegynit odébbtolom. Elég idegölő dolog, nem is ismerek a környezetemben mást, aki csinálná. Érdekes egy film, mert a készítés utolsó másodpercéig utáltam, és nem is értettem, mi az istent csinállok én a koszban, gesztenyék fölé görnyedve. Aztán a vágóasztalon valahogy csak összeállt. Az egyik legnagyobb sikerélményem kapcsolódik hozzá, mert egy versenyen, noha a film csak második lett, a Toldi mozi állva tapsolta meg. Akkor nagyon boldog voltam.

Mik a céljaid az életben?

Hüm? Gondolom azok, amiket el akarok érní. Akkor céloom az, hogy képes legyek rendezőként és operatőrként érvényesülni a nagyvilágban, és olyan filmet készíteni, amelyet én jónak látok. Lehet persze, hogy húsz év múlva lángossütéssel fogok foglalkozni, és az a baj, hogy míg mások ezt viccből mondják, nálam ez egy komoly eshetőség, és egy olyan kilátás, amivel számolnom is kell.

Vannak borús perceid?

Nagyon könnyű arról beszélni, hogy ennyi díjat nyertem, és milyen könnyű nekem. Igazából rettenetesen elegendem van abból, hogy mindenki ezt mondja, hogy mennyire tehetséges vagyok, és milyen könnyű nekem. Kívülről a pályám egyenesnek tűnik, és felfelé ívelőnek, de ez egyáltalán nincs így. Ez olyan valami, ami objektíven nem mérhető, ezért gyakran kétségek között élek. Szívesen beszélek arról, hogy egy napon milyen lehetne a magyar filmművészet velem, mégis, folyamatosan azon gondolkodom, melyik lehetne az a pont, amikor racionálisan gondolkodva ki lehetne lépni abból, amibe én belekerültem. Viszont ez esetben nem tudom, mit tennék, hiszen hét éve a film bűvöletében élek, és úgy érzem, lehet, hogy ennek egy napon megfizetem majd az árát.

Roska Emese Boglárka